

راهپیمایی از مسجد معمار باشی تا بازار

مسجد و مدرسه معمارباشی یکی دیگر از مکان‌های برجسته در مرور تاریخی نهضت مشروطه به‌شمار می‌رود که حوادث بسیاری در آن اتفاق افتاده است. آل عوض دربارۀ این مسجد و رویدادهای حول آن در دوران مشروطه ما را به سال ۱۲۸۵ می‌برد: «شیخ محمد واعظ اصفهانی بالای منبر مطالبی را علیه عین‌الدوله مطرح می‌کند. این سخنران باعث می‌شود که عین‌الدوله در ۱۹ تیرماه ۱۲۸۵ فوج عظیم قزاق‌ها را برای دستگیری او روانه محله چال میدان کند. شیخ را نزدیک مدرسه میرزا اقبیرعلی دستگیر می‌کنند و به طرف گذر امامزاده یحیی می‌برند تا به خانه عین‌الدوله منتقل کنند. وقتی قزاق‌ها با شیخ از مقابل مدرسه معمارباشی رد می‌شوند، طلاب مدرسه متوجه موضوع می‌شوند و طی یک درگیری می‌خواهند مانع این کار شوند. درگیری بالای می‌گیرد و در کشتاکش آن، طلبه جوان ۲۲ساله‌ای به‌نام سیدعبدالحمید تیر می‌خورد. پیکر نیمه‌جان سیدعبدالحمید روی دست طلبه‌های دیگر وارد مدرسه می‌شود. او نخستین شهید مشروطه است. با شهادت او مردم عصبانی تر می‌شوند، پیراهن سیاه او را بر سر چوب می‌زنند، پرچم و جنازه او را روی دست می‌گیرند و به سمت مسجد جامع بازار حرکت می‌کنند.»

اردشیر آل عوض ادامه می‌دهد: «بن حرکت سرآغاز تحصن مسجد جامع بزرگ بازار تهران می‌شود. به‌دنبال این تحصن، کشتار بزرگ متحصنین رقم می‌خورد و بعد از آن خروج اعتراضی علما از تهران به سمت قم شکل می‌گیرد. بعد از خروج علما، متحصنین، به نشانه اعتراض، مقابل سفارت انگلیس بست می‌نشینند تا اینکه سرانجام فرمان مشروطیت در ۱۴ مرداد ۱۲۸۵ صادر می‌شود.» ورودی این مسجد و مدرسه مذهبی محله در کوچه امامزاده یحیی واقع است و مانند همه بناهای مذهبی و قدیمی هشتی زیبا و دالانی نیمه‌تاریک دارد که شما را به حیاط می‌رساند. این مدرسه هم مانند همه مدارس مذهبی، ویژه مردان بود و خدمات آموزشی در آن ارائه می‌شد. معماری بنا ساده، اما در عین حال بسیار زیباست و کمترین تزئینات معماری را می‌توان در مجموع آن به چشم دید. تنها قسمتی که با شیشه‌های رنگی آراسته شده است شیستان مسجد مدرسه است که در قسمت جنوب غربی حیاط دیده می‌شود. حیاط مدرسه هم با حوض بزرگی که در میانه‌اش قرار گرفته صفایی خاص به مجموعه بخشیده است.

داستان سردر مسجد تاریخی

در حاشیه نور وقتی که کارشناسان از وقایع تاریخی مشروطه در مسجد امام خمینی (ره) سخن می‌گویند، یکی از کاسبان قدیمی با دیدن گردشگران مرکز تهران شناسی همشهری به میان گروه می‌آید. او برای آشنایی بیشتر تاریخچه و داستان سردر نصب شده در بالای در چوبی مسجد امام خمینی (ره) را روایت می‌کند. می‌گوید: «فتحعلی شاه قاجار بانی ساخت مسجد بود و هزینه ساخت مسجد را آسپه خانم مشهور به مهد علیا، مادر فتحعلی شاه داد.» او در ادامه نوشته سردر مسجد را اینطور می‌خواند: وقف صحیح شرعی فرمود سی و چهار باب دکابین، حادثه واقعه در بازار جنب مسجد، به انضمام یک‌باب حمام جدید که حدود آن در وقت نامچه، علی حده ثبت و ضبط است و تولیت آن را مقفوض فرمود به متولی مسجد که در آبادی و رونق، همچنن دکابین مزبور به لازمه دقت و اهتمام به عمل آورده، به اجاره مستأجرین معتبر داده، هر ساله وجه اجاره آن را از قرار تفصیلی فل ما بین میاشران و خدام مسجد بر ۵۰۰ و سهم تقسیم نماید.....

خانه فرهنگی جدید

بنر قرمز و زرد رنگی بر سر در خانه شیخ فضل‌الله نوری زده شده است. روی این بنر نوشته شده این ملک در حال مرمت و بازسازی است، اما کاری در آن در حال انجام نیست. به گفته محمد مؤیدی، مدیرعامل شرکت توسعه فضاهای فرهنگی شهر دار تهران خانه شیخ فضل‌الله نوری به‌عنوان اثر ملی ثبت شده و امکان ساخت‌وساز آن وجود ندارد برای همین قیمت آن به شدت کاهش پیدا کرده است. مالکان این خانه در نظر داشتند آن را تخریب و از آن به‌عنوان یک بنای جدید برای صنف کفاشان استفاده کنند. در همین راستا مذاکرات آغاز شد و در صدد هستیم با کمک سازمان املاک شهرداری تهران و شهرداری منطقه ۱۲ این بنا را به‌عنوان خانه فرهنگی جدید به شهر تهران اضافه کنیم.

از خانه شیخ تاتحصن در مدرسه مروی

پانزدهمین تور تهرانگردی همشهری بر مکان‌ها و رویدادهای واقعه تاریخی نهضت مشروطه متمرکز بود

نهاد عدالتخانه و مجلس شورای ملی با کودتایی از سوی شاه و اطرافیان که همچنان سلطنت مطلقه نه مشروطه را می‌خواستند، از معنا و کارکرد تاریخی، هنوز در شهر باقی است. در این تور، اردشیر آل عوض، محقق فرهنگ عامه و محمود منیعی، تهران‌پژوه ما را همراهی کردند.

۱۱۷سال پیش، از پیس رخدادهایی به‌ظاهر کوچک، ی بزرگ شکل گرفت که نامش را بر مینای دسناوردش «مشروطه» گذاشتند. با این نهضت، اتفاقات مهمی در تهران رقم خورد و زندگی مردم، بازار بان، علما و... را دستخوش تغییرات و تحولات وسیع کرد. مدتی از این نهضت نگذشته بود که

نهضت مشروطه را می‌توان به یک زلزله بزرگ سیاسی در تاریخ معاصر ایران تشبیه کرد. مردمی که قرن‌ها در نظام پادشاهی زندگی کرده بودند، برای نخستین بار در تاریخ ایران گرد هم جمع شدند تا با محدود کردن قدرت مطلقه شاه، این بار خود و نمایندگان‌شان در تصمیم‌گیری‌های سیاسی و امور اداره کشور سهم داشته باشند. اما مشروطیت به‌عنوان یکی از بزرگ‌ترین وقایع تاریخ سیاسی معاصر ایران که با اعتراض به نظام پادشاهی، همراهی مردم برای کسب آزادی‌های فردی و مبارزه برای حاکمیت قانون به جای استبداد مطلق پادشاهی شعله‌ور شد، از تهران کلید خورد.

محل موعظه شیخ فضل‌الله

روایت اول

اگرچه برخی از تاریخ‌شناسان نقطه آغاز نهضت مشروطه را مسجد خادم‌الملک و ماجرای بانک استقرایی روس‌ها دانسته‌اند و برخی ماجرای موسیقی نوز بلژیکی و فلک‌کردن بازاربان و تاجرتهرانی به‌دلیل گرانی‌قند را زمینه‌ساز شعله‌ور شدن نهضت مشروطه در نظر گرفته‌اند، اما قدر مسلم این است که نخستین جرقه مشروطه‌خواهی با همراهی این مردم تهران، علما، روشنفکران و اقبشار و گروه‌های مختلف سیاسی در تهران زده شد و سپس از پایتخت به دیگر نقاط کشور سرایت کرد.

بنابراین ردهای نهضت مشروطه از آغاز تا اضمای فرمان مشروطیت توسط مظفرالدین‌شاه را باید در جای‌جای تهران جست‌وجو کرد؛ از بست‌نشینی علما در مسجد امام خمینی (ره) (شاه سابق) و پس از آن در حرم شاه‌عبدالمظالم حسنی (ع)، تا ماجرای سفارت انگلیس و بست‌نشینی اصناف و گروه‌های مختلف اجتماعی و در نهایت تحریر پیش‌نویس فرمان مشروطیت در خانه پیرنیا، اضمای فرمان مشروطیت در کاخ صاحبقرانیه و برگزاری جشن افتتاح مجلس شورای ملی در کاخ گلستان که همگی در اماکن تاریخی و مهم تهران رخ داده‌اند.

با وجود اینکه مشروطیت به‌گواه تاریخ در تهران آغاز شد، اما هنوز در پایتخت هیچ مکانی به‌عنوان نماد مشروطه‌خواهی ثبت نشده است. درحالی‌که در تبریز که بعدها به نهضت مشروطه پیوست، اکنون خانه کوزه‌کنانی که محل تجمع مشروطه‌خواهان تبریز بوده است به‌عنوان نماد و نشان مشروطه‌خواهی در این شهر شناخته می‌شود. به‌نظر می‌رسد باید در تهران هم مکانی را به‌عنوان نماد مشروطه‌خواهی مردم پایتخت به نهضت مشروطه به‌عنوان یکی از مهم‌ترین وقایع سیاسی تاریخ معاصر ایران که تأثیر مستقیم بر سرنوشت مردم کشور داشته است، اختصاص داد.

بست‌نشینی ممنوع!

روایت سوم

همراه گردشگران و کارشناسان تور چند کوچه را پشت‌سر می‌گذاریم تا با رسیدن به خیابان ۱۵ خرداد به سمت سومین مقصد تور تهرانگردی مشروطه برویم؛ مکانی که بخشی از اتفاقات مهم تاریخ در آن به وقوع پیوسته و به نوعی هویت تهران قدیم با آن گره خورده است. جلوی در چوبی مسجد امام خمینی (ره) می‌ایستیم تا کارشناسان تور، ماجرای به‌چوب‌بستن بازاربان در این مسجد و آغاز نهضت مشروطه را تعریف کنند. آل‌عوض نقل می‌کند: «در بازار تهران ۳مسجد حاج سیدعزیزالله، مسجد جامع یا جمعه مسجدشاه یا مسجد امام خمینی (ره) فعلی جزو ارکان مهم شهر تهران محسوب می‌شد. موقعیت مکانی و اهمیت مذهبی مسجد باعث شده بود تا این نقطه میزبان بخشی از مهم‌ترین رخدادهای تاریخی باشد که پیشتر آنها در دوره قاجار و پهلوی اتفاق افتاده‌اند. به‌خاطر نزدیکی مسجد شاه و بازار، اینجا به مرکز ارتباط روحانیون با بازاربان تبدیل شده بود و روحانیون حاضر در مسجد در جریانات مختلف تاریخی بازار و بازاربان را هم با خود همراه می‌کردند. مسجد امام خمینی (ره) پیش از نهضت مشروطه به‌علت حضور «سیدابوالقاسم امام‌جمعه» یکی از مکان‌هایی بود که محل تجمع طرفداران عدالت‌خانه به‌شمار می‌رفت و تشکیل جلسات و برگزاری سخنرانی‌ها در باره مشروطیت در این مسجد تأثیر بسیاری در روشن‌شدن افکار عمومی داشته است. دولت عین‌الدوله در سال ۱۲۸۴ شمسی، دو تن از سرشناسان بازار را به پناهانه

روایت دوم

کنار در گاه مسجد کوچه‌ای باریک و قدیمی هست که به منزل شیخ فضل‌الله نوری منتهی می‌شود. اردشیر آل عوض، محقق فرهنگ عامه، به تابلوی شناسنامه نصب‌شده به دیوار خانه اشاره و درباره هویت تاریخی بنا تعریف می‌کند: «خانه شیخ فضل‌الله نوری یکی از مکان‌های مهم در تاریخ مشروطه است. این خانه پس از فتح تهران، توسط ۸۰ نفر از نیروهای بیرم‌خان محاصره شد. مشهودی نادعلی، پیشکار شیخ فضل‌الله نوری، در تعریف آن روز گفته است: «عصر بود که یک مرتبه دیدیم عده زیادی خانه را محاصره کردند. مانند مور و ملخ از دیوارها بالا رفتند و پشت‌بام‌ها را اشغال کردند. در میان شیون و زاری و ناله‌اهل خانه، بیرم‌خان ارمنی دست شیخ را گرفته، گمان‌گشان بیرون آورد و درون درشکه انداخت و فرمان حرکت داد. شیخ را برای محتامه به عمارت گلستان بردند و در تالار آن محتامه کردند و ۹مرداد۱۲۸۸، در میدان توپخانه اعدام شد.»

مخالفت با مجلس انتخابی

این خانه اهمیت دارد چون روایتگر بخشی از تاریخ مشروطیت است. بعد از به‌دار آویختن شیخ، خانواده‌اش

فرار از دست مأموران و پناه‌آوردن به مسجد مروی

ایستگاه چهارم تور تهرانگردی مرکز تهران شناسی همشهری مدرسه و مسجد مروی است. آل‌عوض تعریف می‌کند: «مدرسه مروی که از قدیمی‌ترین مدارس تهران به‌شمار می‌رود، چون یکی از مکان‌های نزدیک به میدان توپخانه بود، به محل تجمع مخالفان مشروطه

روایت چهارم

محل منازعات علما و حکومت

مردم از این رفتار دولت بسیار ناراحت شدند و اعلامیه‌ها و نامه‌هایی را برای علما ارسال کردند؛ علمایی که مهاجرت(صغری) کرده بودند، ادرخواست از دولت عین‌الدوله داشتند. یکی از این درخواست‌ها بازگرداندن مدرسه علمیه مروی به شیخ مرتضی انبلیانی، متولی مدرسه بود. در نهایت فرمان مشروطه امضا شد و در تاریخ ۱۰۰۱دی‌ماه سال ۱۲۸۶ هجری شمسی، مخالفان مشروطه در مدرسه قدیمی مروی تجمع کردند و دست به تحصن زدند. البته تجمع‌هایی که در این مدرسه صورت می‌پذیرفت تنها به این موارد ختم نمی‌شد. یک اجتماع دیگر در این مدرسه زمانی رخ داد که خبر کشته‌شدن آیت‌الله عبدالله بهبهانی به گوش مردم رسید. در تاریخ ۲۶مهرماه ۱۲۸۹ هجری شمسی، درست فرادی همان روز، مردم به اعتراض در این مدرسه جمع شدند. با تحولات فضای اطراف مدرسه و تغییر وضعیت اجتماعی و سیاسی، مدرسه نقش مهمی در حوادث مشروطه پیدا کرد و محل منازعات حکومت و علما بر سر تولیت آن شد.»